

Lapok a 75 éves Magyar Pamutipar történetéből

A modern kapitalizmus

A posta egy tudományos formájú tájékoztató füzetet kézbesített 1930 első heteiben a Magyar Pamutipar T. Igazgatóságának. Az izéletes barna borítólapon ez a cím állt: „Bedaux Measures Labour”, az angol nyelvű füzet a nyugaton már elterjedt Bedaux-rendszer tudományos elveit, alkalmazását és előnyeit ismertette, jobban mondvá: reklámozta. A prospektus a legjobbkor érkezett. Az igazgatóság már hónapok óta éppen e fajta kutatásokat folytatott. Quittner főmérnök sebiben áttanulmányozta, majd munkatársainak is kiadta az értékes „tanulmányt”...

Mint súlyos járvány, pusztított a gazdasági válság az országban. A munkanélküliek tömegei tódultak az ember-piacokra. Megsokasodtak a „Munkáit! Kenyeret!” követelő tüntetések. Ebben az időszakban, 1930. nov. elején Bedaux-mérnököt jelentek meg az újpesti telepen. A látogatás nem volt meglepetés. A munkássajtó, a szakszervezet, hónapok óta foglalkozott már a „Bedó”-val, harcra hívta a munkásokat. Eppen október végén jelent meg a gyár fiatal socialista technikusának, Friss Antalnak — aki Antal László néven gyakran írt a Népszavában — egy bedóellenes cikke...

Már vagy két hete folyhatott a szövedében, aztán november közepétől a fonodában a „tudományos” felmérés, amikor a hirdető táblán megjelent az első eredmény: a 10 órás munkanap alatt addig feldolgozott 15 „spindli” helyett 30-at kell teljesíteni, és pedig az addigi 23 pengő helyett 16 pengőért. Az addigi 4 gép helyett pedig 6-on kell ezentűl dolgozni... A szövede mint megrabolt méhkas megbolydult...

A fonodában még folyt az idegtető stopperezés, amikor a bátrabbak megelégték a kísérleti nyúl szerepét.

Egyik dolgozó nem akarta magát alávetni a „tudományos” kísérletnek. Nyomban akadt egy másik is, aki úgyszintén nem volt hajlandó magát „egész nap figyeltetni és lépésről lépésre kísérletetni”. A mesterek rábeszélése sem segített. A két munkásról felrendelték az irodába és fellettek nekik a kérdést: Hajlandók-e a Bedaux-rendszer mellett dolgozni, vagy nem. Ők nemmel feleltek, és kurtán, magyarsan „megindokolták álláspontjukat”. Azonnal elbocsátották őket...

A hír pillanatok alatt végigfutott a fonodán. A munkások csoportokba verődtek, az elbocsátottak visszavételét követelték. A törzsgárda legjobbjai nem haboztak, nov. 19-én a fonoda — mintegy 350 ember, — sztrájkba lépett. Másnap leállt a szövede is. A munkások többsége elutasította a „bedó”-t. Hiába igyekeztek a műszakiak rábeszélni őket, hogy csak „örökbéppen” fogadják el a 6 gépet. Martinek Róza és Erzsébet, Varga Jolán meg néhány szervezett társuk, sorra járta a szövedőket. Nem kellett sokat érvelniök.

A „békétárgyalások” fonalát dr. Semsei Aladár polgármester vezette. Ő vezette az első tárgyalásokat, amelyen az igazgatóság és a sztrájkbizottság képviselőin kívül a textiles szakszervezet részéről Knur Pálné és Schwarz Samu vett részt. A munkások fő követelése a „bedó” mellőzése, a régi akkordberek fenntartása volt. Elkéseredetten kelték ki a tervezett kétszeres teljesítménynövelés, vagyis a 100 %-os bércsökentés ellen. Quittner igazgató — mint ez már a kapitalista diplomáciában szokásos — kilátásba helyezte a panaszok orvoslását. Kijelentette, hogy „Amíg az új rendszert teljesen ki nem próbálják... addig az igazgatóság minden munkásnak garantálja eddigi keresetét”. Hogy aztán mi lesz, arról bölcsen hallgatott. A munkások küldöttségét persze az ilyen kétes értékű, bizonytalan ígérettel nem lehetett jóllakítani. A polgármesteri békéltetés eredménytelen maradt.

Másnap, nov. 27-én, egy küldöttség felkereste a népjóléti minisztert, hogy tájékoztassa a sztrájk okáról, és a munkások követeléséről. A miniszter kitért a kellemetlen látogatás elől.

A „békétárgyalások” kudarca után, november végén a front teljes hosszában kibontakoztak a hadműveletek. Az igazgatóság előszedte szokásos fegyvereit, mozgósította bizalmi embereit, és kinvitotta a kasszáját...

A gyéren jelentkező sztrájkőröket az igazgatóság nyomban munkába állította. Átlátszó ravaszszággal az egész üzemet beindította, üresen járatta a gépeket, hogy a gyár előtt tanyázó sztrájkolók megijedjenek: megy a gyár, vannak már helyetteseik. A trükk nem nagyon vált be, ilyen primitív módszerrel a munkásokat nem lehetett beugratni. Ekkor az igazgató erőszakosabb eszközökhöz folyamodott. December elején felmondó levelet küldött a „pamutházaknak”, amelyben közölte: „miután munkaviszonyuk megszűnt, és hétfőn nem állottak munkába, a lakást felmondja”, az „24 órán belül az igazgatóság rendelkezésére bocsátandó”.

Egy-két megfélemlített a pamutházban is akadt, de a sztrájkolók zömét a fenyegetés nem ingatta meg. Hatásosabb fegyvernek bizonyult a keresztényszocialisták bevetése.

„A bedó-sztrájk elején lehetett, amikor a KMP röpiratait kivittém a Pamutiparba” — mesélte el Kurimszky Sándor, az illegális párt tagja. A röpiratok összefogásra szólították fel a munkásokat, megmagyarázták, hogy a Bedó-rendszerrel a tőkés az eddiginél is jobban kizsákmányolja a munkást, hogy a Bedaux csak a tőkésék profitját növeli...

A harmadik hét végén megbomlottak a sztrájkolók sora. A Népszavá december 6-án még a frontok változatlanágáról, az újabb tárgyalások kudarcáról adott hírt. „Az igaz-

gatóság ragaszkodott eredeti tervéhez: a Bedaux-rendszer bevezetéséhez”. A visszasi-várgás a gyárba azonban már megindult. Rövidesen a szakszervezet is letette a fegyvert. Csupán azt kötötte ki, hogy a sztrájk miatt senkit se bocsássanak el. A legtovább a selfactorosok és a fonónők tartottak ki...

A bedó-sztrájk fő célját tekintve tehát eredménytelenül végződött. A szervezkedést beárulták az igazgatóságnak, a szervezőket, Martinek Rózát, Varga Jolánt, Barbacsik Terust, nyomban kitették a gyárból. A nagyobb megtorlás sem várható sokáig magára. Karácsony előtt százával bocsátották el a sztrájkban résztvevőket. Erre a sorsra jutott ismét Ferencz Paula, Ihsz Ferenc és sokan mások. A kegyesen megtartottak pedig az évi karácsonyi ajándékkul Quittner igazgató szűkszavú rendelkezését kapták:

„Munkásainkat értesítjük, hogy az 51. héttől kezdődően az elszámolás a Bedaux-rendszer szerint történik... stb.”

Quittner igazgató úr nyugodt lélekkel térhetett haza, szentestére, a karácsonyfa gyertyácskái meggyújtani.

A gyár hetvenöt éves történetét felélelő könyvből eddig három részletet közöltünk. Három jelentős eseményt tárgyaló fejezet egy-egy kis töredékét. A negyedik rész, a második világháború és az azt követő újjáépítés története még nincs feldolgozva. Feljegyzéseinkben, adatokban van meg a történet iróimál. Hanak Péternél és feleségénél. Így a következő, és egyben befejező rész már nem a készülő könyvből való, hanem a szerző segítségével, az általa összegyűjtött adatok alapján íródott.

...és a közelmúlt

A háború mérhetetlen szenvedést hozott az embereknek. Fronton és távol a frontoktól emberek százai, ezrei, százai haltak meg, kaptak gyógyulást és sohasem gyógyuló sebet. És sebeket kaptak az emberi építmények is, a házak, a gyárak, a megmunkált földek... Sokan mondták, sohasem áll talpra az ország, de voltak olyanok is, akik már jóelőre sok mindent tettek azért, hogy ez a talpraállás sikerüljön.

A Magyar Pamutipar is sokat szenvedett a háború alatt. Az emberek, a gépek, az épületek. Az újpesti telep kárai aránylag kicsinyek voltak, de a kikészítő több találatot kapott, tüz is pusztította, víz is elöntötte. A kárt körülbelül 70 millió pengőre becsülték. (A pengő 1943-as értékét alapul véve ez körülbelül fél milliárd forintnyi összeg.)

Az anyag jelentős része elpusztult, a másik részét szétthordták. Nem volt nyersanyag, alig volt szén, de a legnagyobb baj, hogy az energiatadó turbina nem tudott megindulni, mert egy fontos alkatrésze, a regulátor hiányzott...

Ez azonban csak egy ideig okozott zavart. Nagy Sándor, a Szegedi Textilművek főmérnöke, aki akkoriban az MPI-ben dolgozott, így emlékezik vissza erre az időre: A regulátor szerkezete olyan volt, hogy könnyen le lehetett rajzolni. És aztán ennek alapján elkészíteni... Ezt a szándékunkat Szajbély Mihály műszaki gyakornokkal és Gottseim Ede főgépessel megbeszéltük... És még mielőtt elvihették volna a nyilasok a regulátort, pontos rajza egy páncélszekrénybe került.

1945. január 16-án, amikor a Vörös Hadsereg felszabadította Újpestet, és a gyár a katonai parancsnokság alá került, két nap alatt elkészült a regulátor. Így jutott energia nemcsak az MPI-nek, hanem később több újpesti gyárnak is.

Megkezdődött a munka a javítóműhelyben. S aztán fokról fokra a fonodában, a szövedében. És Szajbély Mihály, Diller János asztalossal hősies lépésre szánta el magát. A Filtezből, ahová a másik turbina regulátorát vitték, a zajló Dunán és szál csónakon áthozták a fontos alkatrészt...

Újpest két telepen (az államosításig a HPS is az MPI-hez tartozott) és az óbudai telepen 1944-ben 3300 ember dolgozott. Akkor megindult a munka, 1700-an láttak dolgozni. Igaz, a kikészítőben csak az év augusztusában tudták elindítani a munkát, mert olyan súlyos kárt szenvedett...

A dolgozók élelmiszer- és szövetet kaptak munkájukért. S amikor a katonai parancsnokság visszaadta a gyárat a Hitelbanknak. Utána sokat segített a rendszeres szövetbér-munka. De még hosszú időn át, akkor is élelem volt a fizetés. Az emberek megszervezték az élelmiszerbeszerző szövetkezetet, földet adtak ki megművelésre. Mert a munkások nemcsak a tőkésék gyárát indították meg, hanem igyekeztek segíteni az országnak is. Pedig nehéz évek voltak ezek. Az infláció esztendei.

Egy 1947-ben íródott közgyűlési beszámolóban például a „munkavállalók odaadó buzgalma”-ról írnak. És valóban az odaadás, az áldozatvállalás jellemezte ezt a kort. Roham-munka indult a kerületben, a vasutat meg kellett indítani, a romokat eltakarítani és mindenekelőtt termelni, termelni. Így biztosítani az ország talpraállását.

S mindehhez a munkához a szakszervezet (Brezina Lajos lett az elnöke) és a két munkáspárt, a Kommunista Párt és a Szocialdemokrata Párt adott segítségét. Ők szervezték, irányították a munkát, lelkesítették az embereket... 1946-ban már ismét 50 ezer orsóval, két szakmáynban dolgozott a fonoda és 4 ezer kilót termelt. Persze nem volt minden ilyen egyszerű. Hiszen a gyár lényegében a

Régi kép — régi emlékek

Egy kép 1937-ből. Legfelső sorban balról az ötödik Pánczél Istvánné, második sor, jobbról második Hlavenka Ferencné. Harmadik sorban balról az első Nagy József, ugyanebben a sorban az ötödik Tóth Vendelmé. Alulról a második sorban balról a negyedik Albrecht István

Együtt nézegetjük a csoportképet Albrecht Pista bácsival, a fonó II. helyettes üzemvezetőjével. A kép több mint 25 évvel ezelőtől 1937. március 21-én készült.

— Ez vagyok én — mondja Pista bácsi —, s rábök a második sor közepére, ahol egy nyúlank kamasz ül öbetett kezekkel. A régi kép régi emlékeket idéz:

Hogy is volt ez akkoriban? — Angol szerelők dolgoztak üzemünkben. Generálózták, a már akkor sem nagyon fiatal Hetherington-gépeket... Egy ügyes lakatos segített nekik, akit Pistának hívtak hivatalosan, de nekik Jóska volt. Akkorra b... alakult ki „Jóska” és... lok között, hogy még a vasárnapokat is együtt töltötték, amíg a gépek készültek. Így aztán Albrecht Pista, míg a Hetheringtonokkal bibelődött, megszerette őket, és nem ment vissza a lakatosműhelybe, ottmaradt az osztályon. A fizetése ugyan kisebb lett, mégis ottmaradt almeisteri kinevezéssel.

Érezte, a rang kötelez. Pedig hiába ismeri úgy a gépeket, mint a kisujját, de ha megkérdeznék hogy ez mi, és azt hogy hívják, bizony, nem tudná megmondani. Látta már, nem elég a gyakorlat. Beiratkozott egy textilkoláiba, egy évig tanult. Itt azonban szó volt mindenről, csak arról nem, amire leginkább kíváncsi volt. A tanulási vágy mégsem hagyta nyugodni. „Privát tanár” után kellett nézni. A német gyakornokok igen alkalmasak voltak erre a szerepre, tőlük kezdett gépismeretet tanulni. Példákat, feladatokat kért géptanból, melyek megoldásán néha egész éjjel dolgozott. Zúgtak a gépek, de még ennél is jobban zúgtak álmos fejében a matematikai képletek. Nehéz munka volt, de Pista győzte. Hogyne győzte volna, ha a matematikánál nehezebb már sikerült. Mert hihetetlen szívósság kellett ahhoz, hogy kiszedje az öregek-ből a szakma titkait. (A mai fiatalok akik mindent készen, feltárlva kapnak, el sem képzelik, hogy mit jelentett akkoriban a szakmai tudás feltétele.)

Milyen alkalomból készült a kép?

Nézi, forgatja Albrecht elvtárs a képet, de erre már nem tud visszaemlékezni. — De van itt a képen valaki itt, a legfelső sor baloldalán, az ötödik kislány... azt hiszem, ő az... Tessék csak várni... Leteszi a képet és pár perc múl-

va behoz valakit. Pánczél Istvánné, a fonó II. oktatója, vagy ahogy maga mondja, „mindenese” kezébe veszi a képet és hitelesíti. — Balról az ötödik az én vagyok. S hogy milyen alkalomból készült a kép, azt is megmondom.

Ránéz a képre és mesél.

— Ez idő tájt még csak két szakmáyn dolgozott az üzemen. Reggel hattól este hatig az egyik, és este 6-tól reggel 6-ig, a másik csoport... Hittel-kedik? Soknak találja a tízenkét órás munkaidőt? — mondok én ennél cifrábbat is. Előfordult nemegyszer — amikor a munkák akadt —, hogy a váltótárs nem érkezett meg és csütörtök estétől szombat reggelig egyfolytában hajtoztuk a gépet. Megtanultunk járás közben aludni. Néha úgy mentem haza, hogy végigszundítottam az utat s csak akkor ébredtem fel, mikor a járdáról lépve egy kissé megrázkódtam.

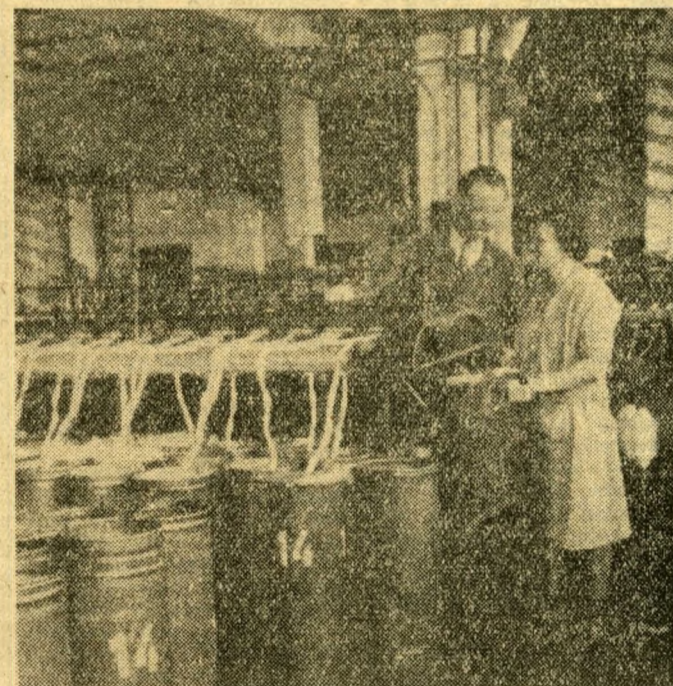
Aztán előfordult az ellenkezője is. Este bementünk és mivel nem volt munka, azonnal hazaküldtek. Ez még rosszabb dolog volt, mint a harminchat órás munka, mert ilyenkor nem fizettek... Altlában az volt a szokás, hogy ha elfogyott a fonal, azonnal leállították a gépeket, és már küldtek is bennünket kifelé. A vidékieknek még ráadásul éjjel nem volt vonatjuk. Összeszedtek hát egy néhány

piszkos zsákok, azon aludtak reggelig, ha le kellett állni...

— A fizetésünk? Volt, hogy bejöttünk este és az akkord-lap mellé fűzött cédulából tudtuk meg, hogy fizetésünket két fillérral leszállították... Zúgott, sistergett ilyenkor az egész üzem. A bérietörés híre futótűzként terjedt tovább és a leálláshoz rendszerint a többi osztályok is azonnal csatlakoztak (gyűrűsfonoda, szelfaktor, cernázó, motolla)... Egy ilyen alkalommal kijött Frisch üzemvezető — a szemüveges, aki itt, Pista bácsi mellett ül a képen — és beszédet mondott az üzem hasznáról, káráról, számvetéseiről és egyebekről. A többi között a piaci kofát hozta fel példának, aki ráfizet. Ha két fillérral olcsóbban adja a babot.

„De, hogy rá ne rohadjon, odaadja mégis, ha ráfizet is” kiabált közbe egy hang. Ez a hang az enyém volt s engem akkoriban a „nagyaszájú Erzsébet” néven emlegettek — mondja Pánczél Istvánné. A „láztító” közbeszólásból rapport lett Szurdágy előtt s a kidobást csak nagyon nehezen úsztam meg...

— Igaz azt kérdezték milyen alkalomból készült ez a fénykép. No hát én jól emlékszem erre. Részletlevonásra feketé klottikópenyét kaptunk a vállalatól. Mivel egycsapásra ilyen csinosak lettünk, elhatároztuk, hogy megörökítetjük magunkat... — Gyuris —

A gép, amellyel együtt kezdték a munkát, Albrecht Pista bácsi és Pánczél Istvánné, az 1884-es évjáratú Hetherington flyergép még működik, de hónapjai megvannak számlálva. A rekonstrukció köveikéző lépésében egy modern Textimának adja át a helyét

tőkéséké volt, a két munkáspárt között pedig a kezdeti jóviszony megromlott, és ez az áldatlan állapot csak akkor javult meg, amikor a Kommunista Párt nagy választási győzelme után a két párt egyesült. És akkor, amikor a gyár végre azok kezébe került, akiknek a munkája termelte az értéket, akik segítették az újjáépítést.

A Magyar Pamutipart két alkalommal is államosították. Először akkor, amikor a bankok kerültek állami tulajdonba, s a gyár mint a Hitelbank egyik vállalata, állami ellenőrzés alá került. Aztán 1948 tavaszán, amikor a száz munkásnál többet foglalkoztató üzemek mind állami tulajdonba kerültek. Nagy Józsefné került igazgatónak a vállalat élére, ime kinevezésének pontos szövege:

„Értesítem a T. Törvényeseket a 3500/1948 sz. kormányrendelet alapján a Magyar Pamutipar RT budapesti telepei részére új vállalatvezetőt rendeltem ki.

Megkérem, hogy dr. Lányi Tibor vállalatvezetői minőségének törlése mellett Nagy Józ-

sefné újpesti lakost vállalatvezetői minőségét... és önálló cégjegyzési jogát jegyezze be.”

De közben már megindult a hároméves terv.

A terv beindítása előtt közölték az üzemen, hogy saját maguk készítsék el három évre előre a tervüket. Hogyan készítsék el? Három évre előre, hogy mennyi lesz a termelés, hogy mennyi anyag és segédanyag kell? Ilyen még nem volt a gyárban. Éjjelnappal dolgozott rajta Havas László műszaki igazgató és Nagy Sándor főmérnök, míg végülis elkészült a gyár első távlati terve. A terv, amelyet az országgal együtt 1949-ben jó eredménnyel fejezett be a Magyar Pamutipar is. Hogy aztán az újjáépítés lezárása után új korszak kezdődjön az ország életében. Az első öt éves terv... A békés építőmunka napjai a mindennapok gondjaival, örömeivel. De hát ez már nem múlt. Ez a jelen, amelynek történetét hateraz ember együtt írja, Újpesten is, Óbudán is...